ŽVALGOMIEJI ARCHEOLOGINIAI TYRIMAI TVERŲ APYLINKĖSE (RIETAVO SAV.)

Bronius DAKANIS

Rietavo savivaldybės kvietimu 2004 m. atlikti žvalgomieji archeologiniai tyrimai spėjamose Pribitkos pilkapyno ir kapinyno liekanose, šalia Zorūbų senųjų kaimo kapinių bei žvalgytas Lopaičių piliakalnis ir jo aplinka.

Pribitkoje, kalvoje, esančioje 0,2 km į V nuo senojo Tverų–Varnių kelio kryžkelės su keliais į Tauravą ir Palūkalnį, jau iki 1976 m. buvo kasamas (1976 m. topografinis planas) smėlis. Jis kastas iš kalvos P krašto ir vidurio (į ŠV nuo Tverų–Užvenčio kelio, vedusio per kalvos vidurį PV–ŠR kryptimi). F. V. Pokrovskis, remdamasis vietos mokytojo pranešimu, netoli Pridotkų kaimo („Pridatok"), Tauravo dvaro žemėje, nurodo iki dešimt nuo 1,5 iki 2 aršinų aukščio pilkapių, palei kraštus apdėtų akmenimis. Vienas iš tų pilkapių, imant kalk-akmenius, buvęs iškastas, rasti žmogaus kaulai. Vietiniai gyventojai pasakoja legendą, kad viename iš tų pilkapių 1812 m. užkastas 12 pilnų aukso statinaičių lobis. F. V. Pokrovskis teigia, jog valsčiaus raštininkas tuos pačius pilkapius-milžinkapius („milžin-kapas") nurodo prie Pribitkos kaimo. Jie esą 7 aršinų ilgio (žr. Ф. В. Покровский, *Археологическая карта Ковенской губернии*, Вильна, 1899, с. 87, 88). Sekdamas F. V. Pokrovskiu, 10 akmenimis apdėtų pilkapių su nedegintų lavonų laidojimais nurodė ir P. Tarasenka (žr. P. Tarasenka, *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas, 1928, p. 217). Šalia kaimo, miške išlikę 9 apardyti pilkapiai su akmenų vainikais Pribitkos (Vilkelių) vardu nurodomi ir LAA (t. 3, V., 1977, p. 91). Tačiau šie pilkapiai nebuvo įrašyti į Kultūros paminklų sąrašą (V., 1973). Į jį įrašytas tik vietinės reikšmės senkapis (AV 941), esąs prie pat Tverų–Varnių kelio (p. 275), tačiau nelankytas pokario metų archeologinių ekspedicijų (1984 m. senkapis iš sąrašo išbrauktas). 1978 m. pilkapių vietą ir teritoriją nustatė MMT archeologas B. Dakanis. Nustatyta, jog pokario metais daug pilkapių nukasta. Pasiūlyta vieną ir pusę pilkapio, atsidūrusius ant žvyrduobės krašto, kuo skubiau ištirti, o likusius 5, buvusius miške, saugoti (1978 m. birželio 30 d. raštas Muziejų ir kultūros paminklų apsaugos valdybos viršininkui J. Glemžai). Plungės Kultūros skyrius 1980 m. rugsėjo 1 d. informavo, jog dalį pilkapių numatyta nukasti, nes jie patenka į Kelių eksploatavimo valdybos karjero teritoriją. Kasimo darbai numatyti 1981 m. rudenį, nors tai buvo vienintelei žinomi išlikę pilkapiai Plungės rajone, teritorija ir apsauginė zona 1979 m. sausio 26 d. patvirtintos rajono Vykdomojo komiteto ir net pasiūlyti Ministrų Tarybai tvirtinti respublikinės reikšmės kultūros paminklu (1980 m. rugsėjo 15 d. raštas Nr. 7-2841).

Pribitkos pilkapyno vieno pilkapio liekanas žvyrduobės pakraštyje ir 4 pilkapius miške bei aptiktą likusią nenukasto kapinyno dalį (30–40 m pločio abipus per kalvą ėjusio kelio) 1981 ir 1982 m. ištyrė LII ekspedicija (1981 m. – pilkapio liekanas ir dalį kapinyno, 1982 m. – pilkapius ir kitą kapinyno dalį).

Miške, 25–30 m į Š nuo kelio buvusių pilkapių sampilai buvo 0,4–1,15 m aukščio ir 10–14 m skersmens, apjuosti akmenų vainikais. Pilkapiuose aptikta 18 kapų su II–III a. įkapėmis – įmoviniais kirviais, ietigaliais, antkaklėmis, segėmis ir apyrankėmis (žr. *ATL 1982 ir 1983 metais*, V., 1984, p. 64–66). Kapinyno ištirtame 950 m^2 plote aptikti 62 nedegintų mirusiųjų kapai ir 1 sudeginto mirusiojo kapas,

daugiau kaip 430 įvairių dirbinių – įkapių. Rasti 25 moterų, 20 vaikų ir 17 vyrų kapų. Dviejuose kapuose palaidotos moterys su kūdikiais, dar dviejuose – po du vaikus. Vyrams, moterims ir vaikams (vaikams įkapių dėta mažiau) į kapus dėti peiliai, diržų sagtys, žiedai, piniginės, puodai. Tik vyrams – kirviai, ietigaliai, skiltuvai, skustuvai, o moterims – plokštelinės ir pasaginės segės, verpstukai, antkaklės, amuletai, žvangučiai. Pažymėtina, kad pirmą kartą Žemaitijos kapinynuose rasta seniausių lietuviškų pinigų – 11 sidabrinių monetų ar jų fragmentų. Kapai datuojami XIV a. pabaiga – XVI a. pradžia. Tyrimų metu aptiktas sudeginto mirusiojo kapas su pentinu, balno kilpa, pasagine sege, vytine antkakle su plokštelėmis galuose, datuotinas XIII a. pabaiga – XIV a. pirmaja puse. Be to, iš vietinių gyventojų sužinota, jog kasant žvyrą buvę rasta kryžinių smeigtukų ir kitokių dirbinių, būdingų VIII–XII a., kurie į muziejus nepateko. Taigi šiame kapinyne būta ir ankstyvesnio laikotarpio kapų, kurie sunaikinti kasant smėlį. Matyt, į degtintinius kauliukus nekreipta dėmesio (žr. *ATL 1980 ir 1981 metais*, V., 1982, p. 94–97; *ATL 1982 ir 1983 metais*, V., 1984, p. 128–130).

Pilkapių tyrėjas J. Stankus rašo: „Galimas dalykas, kad toliau miško tankumoje yra dar vienas kitas išskleistas pilkapis. Bet jie aiškiau neišsiskiria“ (žr. *ATL 1982 ir 1983 metais*, V., 1984, p. 64). 2002 m. dar karjero nenukastos pilkapyno vietos griūvančiame P šlaite aptikta išbirusių žmonių senų kaulų. Toje vietoje, palei karjero kraštą, buvo ištirtas 18 m^2 plotas. Aptikta tik pavienių užkastų žmonių kaulų ir didelių akmenų grupė – be abejo, iš pilkapių. Tačiau į Š–ŠR nuo ištirto ploto šalia viena kitos dar buvo dvi apie 7 m skersmens ir 25–30 cm aukščio kalvelės. Spėta, jog tai išskleisti pilkapių sampilai. Be to, sužinota, kad prieš 15 metų, po pilkapių ir kapinyno tyrimų kasant smėlį kalvos ŠR pakraštyje, dar buvo iškasama žmonių griaučių (keliolika kaukolių buvę sudėta prie keliuko, einančio per karjerą link Ruškio ežero). Ekskavatorininkas sakęs: „Tegul meta iš darbo, toliau nekasiu!“ Matyt, dėl to ir liko nenukastas tas kalvos krašto ruožas, nors karjeras jau rekultivuotas. Apie po tyrimų iškasamus žmonių kaulus sužinota dar 2002 m. (žr. *ATL 2002 metais*, V., 2005, p. 258–262).

Likusios nenukastos kalvos ŠV dalyje, už 5 m į ŠR nuo buvusios miško ir arimo ribos (arimo vaga – 0,3 m gylio), apie 8 m skersmens ir 20–30 cm aukščio kalvelėje – spėjamame pilkapyje, tirta 10 m^2 ploto, 2x5 m dydžio perkasa 1. Nustatyta, kad tai ne pilkapis, o įrengiant karjerą sustumtas žemės paviršius.

Kita tokio pat dydžio perkasa 2 tirta už 6 m į PV nuo perkasos 1, miške, iškart už miško – buvusio dirbamo lauko ribos. Spėta, jog čia, kiek aukštesnėje miško pakilumoje, yra kito pilkapio liekanos. Paaiškėjo, jog tai irgi ne pilkapis.

Ieškant kapinyno liekanų, ŠR karjero pakraštyje, esančiame išlikusiame aukščiausiame kalvos krašte tirta 10 m^2 ploto, 2x5 m dydžio perkasa 3. Rasta tik labai vėlyvų radinių. Dar 2 šurfai po 1 m^2 ištirti išlikusioje pilkapyno ir kapinyno kalvos P dalyje – pakraštyje, į P nuo senojo Tverų–Varnių kelio. Archeologinių radinių taip pat neaptikta.

Zorūbų kaimo senosios kapinės neregistruotos – jos neįrašytos į NKVR, Laidojimo vietų sąrašą, nenustatyta apsaugos nuo fizinio poveikio zona. Kalvoje, esančioje į P nuo kapinių, planuojama statyti dvi vėjo jėgaines. Apklausiant vietinius gyventojus nustatyta, jog Zorūbų senosios kapinės vadinamos Kapukais. Kapinėse buvę du kryžiai: su viena kryžma ir aukštesnis – su „daug kryžmų“. Užrašytas ir padavimas apie kapinių („Kapai senoviški, maro laikų. Kai švedai kariavo su Lietuva, daug lietuvių iššaudė“) ir Zorūbų kaimo kilmę („Lietuva kai kariavo su lenkais, daug jų pa-

siliko, davė žemės"). Pastaruoju metu, Tverus identifikuojant su žemaičių kunigaikščiu Vykintu, teigiama Zorūbų pavadinimo gili slaviška kilmė, siekianti net Mindaugo laikus (V. Baškys, Tverų archeomitologinis kraštovaizdis, *Šiaurės Atėnai*, Nr. 13, 2004, p. 10, 11).

Nurodomų senųjų kaimo kapinių vieta yra 1,5 km į ŠV nuo Sartupio ištakų ir 0,6 km į PR nuo Zorūbų miško, į Š nuo Lopaičių–Zorūbų (Užpelių) kelio. Kapinės įrengtos kalvos Š šlaite, terasėlėje. Iš V pusės suformuotas kapinių šlaitas – apie 0,5 m aukščio, status, toliau pereinantis į nedidelę daubą. Š dalyje jis tokio pat statumo ir aukščio, pereina į arimą – kalvos šlaito apačią, nusileidžiančią į siaurą krūmų priaugusią daubą ir pelkę. Į R nuo kapinių tęsiasi tos pačios kalvos šlaitas–pieva. Plotas iš P pusės (tarp kapinių ir nutiesto naujo laukų kelio pylimo) yra apie 0,5 m aukštesnis. Kapinės apaugusios medžiais. P kapinių dalyje dar stovi išlikęs seno koplytstulpio liemuo.

Aukštesnėje už kapinių teritoriją aplinkoje, prie kelio tirta 5 m ilgio R–V kryptimi ir 2 m pločio perkasa. Ji kasta iki 80–88 cm gylio, aptikti akmenys ir žemės–žvyro sluoksniai, be abejo, čia ėjusio senojo kelio liekanos. Senasis kelias – kaimo gatvė ėjo palei kapinių P pakraštį ir buvo 0,5 m giliau nei dabartinis žemės paviršius. Statant naujojo kelio sankasą, senasis kelias užpiltas, o kapinių P pakraštys tapo žemesnis už aplinką. Perkasoje aptikta žiestos keramikos (dalis glazūruota), molio tinko ir kaimo įvairaus metalinio inventoriaus, į tyrimų plotą patekusio kelio tiesimo metu, sustumiant prie kapinių kaimavietės kultūrinį sluoksnį. Radiniai datuojami XVIII–XX a.

Žvalgant **Lopaičių piliakalnio** aikštelę, jos P gale, kurmiarausyje rastos dvi lipdytų puodų šukės – pakraštėliai (viena iš jų – su grublėtumo žymėmis). Piliakalnio PR šlaite, į Š nuo laiptų, medžio išvartoje atsidengusiame kultūriniame sluoksnyje aptikta daug (25) lipdytų puodų šukių (4 iš jų pakraštėliai). Pakraštėlių briaunelės – stačiakampio užapvalintais kraštais ar lašo formos skerspjūvio ir atlenkti į išorę, puošti skersinėmis įkartėlėmis. Dauguma šukių grublėtu paviršiumi. Puodų molio masė buvusi ruda ar pilka, su gausiomis įvairaus stambumo granito priemaišomis. Be to, kultūriniame sluoksnyje aptikta ir molio tinko gabalėlių (16) bei daug degusių židinio akmenų, iš kurių du gludintais paviršiais. Taigi, sprendžiant pagal aptiktą keramiką, Lopaičių piliakalnis datuotinas I tūkst. antraja puse.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE VICINITY OF TVERAI (RIETAVAS DISTRICT)

In 2004 an archaeological survey was performed at the supposed site of the Pribitka barrow cemetery and burial ground in the vicinity of the old cemetery of the Zorūbai Village. The Lopaičiai hill-fort and its vicinity were surveyed, as well.

In the remaining part of the hill of the Pribitka barrow cemetery (of the 2nd–3rd century) and burial ground (the 7th–12th century (?) and the late 14th–early 16th century) in 6 locations the total area of 37 m^2 was investigated. No burials were found.

Southwards from the unregistered old cemetery of the Zorūbai Village an area of 10 m^2 was investigated. Finds of the 18th–19th century village site were discovered.

During the survey of the Lopaičiai hill-fort and its vicinity at the southern end of the flattened top of the hill-fort two hand-made potshards (rims) were found. On the south-eastern slope of the hill-fort in the windfall pit revealing the cultural layer hand-made potshards (mostly with rusticated surface) were found. The rims were bent outside and decorated with traverse dents. Besides that, pieces of clay daub and a lot of burned hearth stones were discovered. According to the finds the Lopaičiai hill-fort should be dated to the second half of the 1st millennium A.D.